

Turkish Studies

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 1147-1165

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22847

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 20.03.2019

✓ Accepted/Kabul: 10.06.2019

📅 Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (29.04.2019)- Referee 2 (26.04.2019)

This article was checked by iThenticate.

ATATÜRK'ÜN 'SÖYLEV VE DEMEÇLERİ'NDE KULLANDIĞI TÜRKÇENİN SÖZ DİZİMSEL ÖZELLİKLERİ

Ali TAŞTEKİN*

ÖZ

Dil; milletin can damarı, yaşam kaynağı ve değerler yumağıdır. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Büyük Önder, bu gerçeğin bilincinde olarak yaşamının her döneminde iletişimin vazgeçilmez aracı olan dil konusıyla ilgilenmiş; Türkçenin yazı, yazım, söz dizimi; köken, yapı ve anlam bilgisi gibi dilbilimsel niteliğinin tespiti, tahlili ve tanıtılarak geliştirilmesi için ne gerekiyorsa yapmış ya da yaptırmaya çalışmıştır.

Bir dil bilgini gibi Türkçenin hemen her yönüyle yakından ilgilenen Atatürk; yazı, ses, kelime ve cümle yapıları, etimoloji ve diğer alanlarda çalışan dilcilere rehber olmuş bir liderdir. Atatürk'ün meclisteki konuşmaları; hem onun Türkçeyi kullanma becerisini tespit etmek, hem de Türkiye Türkçesi'nin tarihi gelişimini incelemek için orijinal kaynak niteliğindedir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III " adlı eserin birinci cildindeki toplam 92 adet konu tarafımızdan incelenmiş ve metinlerde geçen 7.477 cümlenin Atatürk tarafından kurulduğu tespit edilmiştir.

Bu yazıda, söz konusu kitapta yer alan ilk 57 konuya ait toplam 2.901 adet cümledeki ögelerin kullanım şekli üzerinde durulmuştur. En çok ve en az kullanılan cümle kalıpları belirtilmiş, ilk 17 konuya ait toplam 504 adet cümlenin tahlil sonuçları değerlendirilmiştir. Ayrıca ilk 12 konuya ait 418 adet cümlede de ögelerin derin yapısı ele alınmış, ögeleri oluşturan unsurların genel dağılımı ve cümlede kullanım oranları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Kelime Grubu, Türkçe, Söz Dizimi.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, E-posta: alitastekin@arel.edu.tr

THE SYNTACTIC FEATURES OF TURKISH USED BY ATATÜRK IN HIS SPEECHES AND STATEMENTS

ABSTRACT

Language is the lifeblood of a nation, the source of life and a ball of values. Being aware of this fact, the Great Leader, the founder of the Republic of Turkey had concerned himself with the topic of language, which is an indispensable tool of communication throughout every period of his life, and he had done or tried to provide whatever necessary for identification, analysis, promotion and development of the linguistic characteristics of Turkish language such as inscription, writing, spelling, syntax, origin, structure and meaning.

Just like a linguist, Atatürk was interested in almost every aspect of Turkish language; he was a leader who had been a guide for the linguists working on writing, sound, vocabulary and sentence structures, etymology and in other fields. Atatürk's speeches in the parliament serve as original sources both to identify his skills in using Turkish language and to examine the historical development of the Turkish language used in Turkey. We examined a total of 92 topics from the first volume of *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (Atatürk's Discourse and Speeches I-III)* published by the Atatürk Research Center within Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History, and we identified that 7,477 sentences in these texts had been formed by Atatürk.

In this paper, we dwelt upon the style and the ratio of use of the parts of speech in a total of 2,901 sentences within the first 57 topics in the aforementioned book. The most and the least used sentence patterns were indicated. Analysis results of a total of 504 sentences in the first 17 topics were evaluated. In addition, the deep structure of the parts of speeches used in the 418 sentences from the first 12 topics were examined, and the ratio of the general distribution of the parts of speeches and their usage in the sentences were determined.

STRUCTURED ABSTRACT

Language is the lifeblood of a nation, the source of life and a web of values. Being aware of this fact, the Great Leader, the founder of the Republic of Turkey had concerned himself with the topic of language, which is an indispensable tool of communication throughout every period of his life, and he had done or tried to provide whatever necessary for identification, analysis, promotion and development of the linguistic characteristics of Turkish language such as inscription, writing, spelling, syntax, origin, structure and meaning.

Just like a linguist, Atatürk was interested in almost every aspect of Turkish language; he was a leader who had been a guide for the linguists working on writing, sound, vocabulary and sentence structures, etymology as well as other fields. Atatürk's speeches in the parliament serve as original sources both to identify his skills in using Turkish language and to examine the historical development of the Turkish language used in Turkey. We examined a total of 92 topics from the first

volume of "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III" (Atatürk's Addresses and Speeches I-III) published by the Atatürk Research Center within Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History, and we identified that 7,477 sentences in these texts had been formed by Atatürk.

In this paper, we dwelt upon the style and the ratio of use of sentence elements in a total of 2,901 sentences within the first 57 topics in the aforementioned book. The most and the least used sentence patterns were indicated. Analysis results of a total of 504 sentences in the first 17 topics were evaluated. In addition, the deep structure of the sentence elements used in the 418 sentences from the first 12 topics were examined, and the ratio of the general distribution of the elements and their usage in the sentences were determined.

Atatürk used 1008 distinct sentence patterns in the 2087 sentences he made. Five of these patterns have one element. There is only one element in a total of 19 sentences, one being P (Preposition), CP (Complement of Place), and AC (Adverbial Clause); four S (Subject) and twelve P (Predicate). There are 11 patterns that constitute of two elements. The most used pattern of all is the S+P pattern (11.40%). This is followed by O (Object)+P, CP+P and AC+P patterns. Of the 41 patterns each of which consists of three elements, P+S+P is the most used one (5.75%), and it is followed by AC+S+P, S+AC+P and CP+S+P.

In the addresses and speeches examined, sentences with four elements which are expressed with 135 different patterns ranked first among all sentences with 21.65% usage rate. Sentences with three elements ranked second with 21.13% and the ones with five parts of speech ranked 13.94% ranked third as per their usage rates. Sentences with five elements have the most diversity in terms of sentence patterns (18.55%). There are 187 patterns that have five elements. The three most used patterns with five elements are P+AC+CP+S+P, P+S+AC+O+P and P+AC+S+AC+CP+P. There are 176 patterns in sentences with six elements, 121 patterns in sentences with seven elements, and 81 patterns in sentences with eight elements. As the number of elements rises, the number of sentences decline. The sentences with the most elements are the ones with twenty one (5), twenty two, twenty three and thirty two (one of each) elements.

The sentence pattern that Atatürk had used in the texts we examined is S+P (115 times). This patterns is the basic pattern in Turkish. The pattern following this is the P+S+P pattern (used 58 times). Adding prepositions before the basic sentence pattern in Turkish so often must be regarded as the necessity of rhetoric. That is why sentences starting with prepositions constitute the largest of part of all sentences by 28.2%. Sentences starting with the subject comes second with a 25.9% usage rate. And sentences starting with adverbial clauses follow this by 22.9%.

The fact that 2087 sentences we examined are expressed with 1008 patterns and almost half of the sentences (48.29%) are formed with different patterns is striking in terms of exhibiting Atatürk's mastery of the language and his narrative skills as well as the richness of Turkish language in terms of expression. The ten most used patterns are respectively as follows:

S+P (115), P+S+P (58), AC+S+P (54), S+AC+P (51), O+P (40), CP+S+P (34), CP+P (32), S+CP+P (30), AC+O+P (30), P+S+AC+P (27). In this case, 257 of the 471 sentences consist of three elements, 187 consist of two elements and 27 consist of four elements. That is to say, the three-part pattern seems to be the most used one. However, when we consider that the reason for the sentence patterns starting with prepositions are used so often is that these texts are rhetorical texts, it is seen that in usual daily Turkish, the basic structure is the sentence pattern with two parts of speech (S+P).

Essentially, *the predicate* which has the ability to carry the meaning of *the subject* and *the complement* is the fundamental part of the sentence. The 19 of the sentences we examined have only one element. And twelve of these sentences is comprised of the predicate. And when we look at the sentences according to the last elements, we see that almost all (2034) of 2087 sentences end with a predicate. In light of these identifications, it is observed that Atatürk is a man of action and Turkish language predominantly has a verb predicate phrase structure.

The most used part of speech in the beginning of the sentences in Atatürk's addresses is preposition (with a 32.7% usage together with the addresses in the speeches). And the second most used part of speech after the verb predicate at the end of the sentence is preposition (with 40 sentences). There are 13 sentences ending with a part of speech other than verb predicate and preposition. In 2087 sentences, 13 sentences end with a part of speech other than verb predicate or preposition (10 end with subject, 2 end with adverbial clause, 1 ends with a complement of place).

In the texts, conjunctive prepositions (ve (and), ki (that/which)) are the most used elements. A total of 43 distinct prepositions are used, and 18 of these are words and 18 are word groups. The most used word prepositions are: *fakat* (but) (12), *bittabi* (naturally, of course) (10), *işte* (see, you see) (8), and *çünkü* (because) (8). The most used word group is *binaenaleyh* (therefore, consequently) (15). And the number of addresses that are used as sentence elements is 22 in total. The most used of these is the address "efendiler" (gentlemen) (13). Atatürk expressed almost all of his sentences according to grammatical sentence structure. It is seen that he continuously addressed his audience, used various sentence patterns and narrative techniques to grab their attention, formed sentences in various structures in order to avoid monotony, and preferred grammatical sentence structure in order to be easily understood and mostly used verb sentences in order to unsure action and liveliness.

There are 50 people in 92 speeches whose words were included in the book with their names except the audience's responses in the Assembly such as "yaşa (long live), var ol (may you live long), muvafıktır (viable, favorable)" during Atatürk's speeches. Some of these people asked questions, some spoke in favor of Atatürk and some opposed him. Atatürk's speeches were interrupted a total of 122 times because of the questions, support or criticism from the National Assembly seats. When his speeches were examined in terms of the reactions they got, we can see what a talented orator and a democratic leader he was as well as a person with a vast cultural and knowledge accumulation and great persuasive skills.

Veteran Mustafa Kemal Atatürk is the architect of the radical changes and developments that came to be spoken highly at home and abroad in a very short time in terms of the history of humankind, and our effort to reveal his endeavors and success in the field of founding and using Turkish language -as in every field- on the basis of the rules of modern linguistics gave us an opportunity to recognize his oratorical side as well as to form a ground to emphasize the fact that all kinds of success is closely related to the capability of using the opportunities of the language.

Keywords: Ataturk, Phrases, Turkish, Syntax.

Giriş

Atatürk, öğrencilik yıllarından itibaren Türk diline büyük önem vermiş; güzel konuşma ve yazma konusunda özel çaba harcamıştır. Askerlik mesleğinin ve harp sanatının en vazgeçilmez şartının sağlam iletişim kurmak olduğunun bilincinde olarak kendini yetiştirmiş olan Gazi'nin savaş alanlarındaki başarısında Türk diline hâkimiyetinin büyük payı vardır. O, yerinde ve zamanında kullandığı veciz cümlelerle muhataplarını ikna etmiş, belki de bu mahareti sayesinde Türklüğün kara talihinin aydınlığa çevrilmesinde halkının önderi olmuştur.

Atatürk'ün "Öyle istiyorum ki Türk dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazanlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel ahenkli dilimizi kullansınlar.", "En iyi müdafaa usulü taarruzdur. Şu halde dil alanında türemiş yabancılıklara saldıralım; ağacı bir defa silkeleyelim: görelim hangi çürükler düşecek; kalan sağlamlar bakalım ne kadar..."(Kocatürk, 1971: 141) sözleri, Türkçenin sadeleştirilmesi için takip edilmesi gereken yöntem ve tekniği açık bir şekilde belirtmektedir. Önce Türk dilinin kuralları bilimsel yöntemlerle belirlenecek, sonra da her dalda yazı yazanlar anlaşılır bir Türkçe ile duygu ve düşüncelerini ifade edecekler. Bu durum, "dil ağacını silkeleyerek sağlam ve çürük meyveler ayrılarak" sağlanacak. Atatürk döneminde bu yöntem çok bilinçli ve isabetli kullanılmıştır. Aşırı sarsmak, dilimizi kökünden kurutmak ya da meyvelerinin tamamını dökmek, çürütmek gibi tarihi bir hata olurdu. "Bir defa silkeleyelim" ifadesi; ölçülü olmayı, her türlü aşırılığa engel olmayı gerektiriyor.

Mustafa Kemal, Türk dilinin yapısını zorlamanın yanlış olacağını düşünmektedir. Bu konuda "Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat Türk dilinin yapısını zorlamak olmaz. Bu bünye meselesini Türk dilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız. Birkaç gün önce Ahmet Cevat Bey'e söyledim: Ketebe, yektübu Arabındır; kâtip, kitap, mektup Türkündür." diyor ve Türk dilinin sadeleştirilmesi çalışmaları sırasında her yayın kuruluşundan yararlanmak gerektiğini belirterek, "Her aydın hangi konuda olursa olsun yazarken buna dikkat etmeli; konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz." (İnan, 1938: 54) uyarısında bulunuyor.

Bir dil bilgini gibi Türkçenin hemen her yönüyle yakından ilgilenen Atatürk; yazı, ses, kelime ve cümle yapıları, etimoloji ve diğer alanlarda çalışan dilcilere rehber olmuş bir liderdir. 1935 yılında "Türkçe söz dizimi" hakkında, "Türk konuşurken önce somut şeyi, sonra soyut anlam bildiren kelimeyi söyler. "Ahmet geldi" der, çünkü Ahmet somut varlığı, geldi soyut anlamı ifade eder. Türkün tabii söz dizimi budur. Bunu ancak heyecan, korku, şaşkınlık gibi haller bozabilir." tespitinde bulunarak, Türkçenin temel cümle yapısının kurallı cümle olduğunu belirtmiştir (İnan, 1960: 286).

Ülke siyasetine yön veren, her türlü riski göğüsleyerek tek lider konumuna yükselen Atatürk'ün meclisteki konuşmaları; hem onun Türkçeyi kullanma becerisini tespit etmek, hem de Türkiye Türkçesi'nin tarihi gelişimini incelemek için orijinal kaynak niteliğindedir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

I-III “ adlı eserin birinci cildindeki toplam 92 adet konu tarafımızdan incelenmiş ve metinlerde geçen 7.477 cümlenin Atatürk tarafından kurulduğu tespit edilmiştir (Taştekin, 2001).

Bu yazıda, söz konusu kitapta yer alan ilk 57 konuya ait toplam 2.901 adet cümledeki ögelerin kullanım şekli ve oranları üzerinde durulmuş; en çok ve en az kullanılan cümle kalıpları belirtilmiştir. Cümlenin ögeleri belirlenirken parantezleme yöntemi benimsenmiş olup; ögeler Ö (Özne), YT (Yer Tümlenci), ZT (Zarf Tümlenci), Y (Yüklem) ve CDU (Cümle Dışı Unsur) şeklinde belirlenmiştir. Bu ögelerin oluş ve cümlede yer alış durumuna göre de cümle kalıpları tespit edilmiştir.

Cümle tahlilleri yapılırken klasik çözümlene yerine, derin yapı dikkate alınarak buna göre ögelerin türü ve durumu incelenmiştir. Çalışmanın kapsamını uygun ölçülerde tutabilmek için kaynak kitapta yer alan ilk 17 konuya ait toplam 504 adet cümlenin tahlil sonuçları değerlendirilmiştir. Ayrıca ilk 12 konuya ait 418 adet cümlede de ögelerin derin yapısı ele alınmıştır, ögeleri oluşturan unsurların genel dağılımı ve cümlede kullanım oranları tespit edilmiştir. Elde edilen bütün veriler tablolar haline getirilerek, istatistikî sonuçların mukayeseli bir şekilde dikkate sunulması amaçlanmıştır. Bu sayede Atatürk’ün söz dizimi hakkındaki somut bilgiler ile Türkiye Türkçesinin genel yapısı hakkında önemli ipuçlarının dikkat çekici bir hale getirildiği değerlendirilmektedir.

Söz Dizimi ve Türkçe Söz Dizimi Araştırmalarında Benimsenen Yaklaşımlar

Dil; milletin can damarı, yaşam kaynağı ve değerler yumağıdır. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Büyük Önder, bu gerçeğin farkında ve bilincinde olarak yaşamının her döneminde iletişimin vazgeçilmez aracı olan dil konusuyla ilgilenmiş; Türkçenin yazı, yazım, söz dizimi; köken, yapı ve anlam bilgisi gibi dilbilimsel niteliğinin tespiti, tahlili ve tanıtılarak geliştirilmesi için ne gerekiyorsa yapmış ya da yaptırmaya çalışmıştır.

Atatürk’ün Nutuk adlı eserini söz dizimi yönünden inceleyen Börekçi, geleneksel söz dizimi çalışmalarını değerlendirdikten sonra “günümüz dil bilim çalışmalarında ise disiplinler arası bir yaklaşımla bireysel ve toplumsal niteliklerin birlikte incelendiği birimlerden söz edilmektedir.” diyor ve “Sözceleme, belli bir bağlam ve durum içinde sözce üretme edimidir. Hâlbuki söz ya da edim dilin birey tarafından somut kullanılmasıdır... Bir sözü üreten kişi, o metni kendine mal eder, yani söyleme dönüştürür” (Günay, 2002: 143) görüşüne katılarak; söylem ve/veya metin kavramlarının işte bu yaklaşımların sonucu olarak ortaya çıktığını ve “söylem çözümlenmesi”, “metin dil bilimi”, “sözceleme dil bilimi” gibi disiplinlerin oluştuğunu (Börekçi, 2008: 105) ifade ediyor. Ayrıca “Atatürk Türkçenin kendisine sunduğu bütün olanakları bilgiye ve bilince dayalı bir ustalıkla kullanmıştır,” diyerek, “Atatürk, gerçeği söyleme kurban etmemiş, kastettiğini en açık şekilde ifade edecek yapıları seçmiştir” tespitinde bulunuyor (Börekçi, 2008: 123).

Bazı söz dizimi araştırmacıları eserlerinde kelime gruplarını ayrı bir başlık altında incelememiştir. “Dizdaroğlu, 1976; Atabay - Çam - Özel, 1981; Yörük, 1985; Burdurlu, 1967” (Kerimoğlu, 2007: 107). Bunca Türkçe dil bilimi uğraşısına rağmen “Türkçe dil bilgisi kitaplarında söz dizimi kavramı kelime grupları/sözcük öbekleri ve tümce/cümle terimleri ile ve biçimsel yaklaşımlarla tanımlanmış; “efradını cami, ağyarını mani” bir “cümle” tanımına ulaşamamıştır.” (Börekçi, 2015: 360). TDK Söz dizimini, “*isim, dil bilgisi* Bir cümleyi oluşturan kelime türlerinin arasındaki ilişkileri inceleyen ve sınıflamalar yapan dil bilgisi kolu, cümle bilgisi, tümce bilgisi, nahiv, sentaks” şeklinde tanımlıyor (www.tdk.gov.tr, 2019).

Türkçenin güncel sorunları çeşitli vesilelerle dile getirilmekte, çözüm önerileri tartışılmaktadır. Örneğin Demir’e göre “İsim tamlamaları anlam bakımından da incelenip yeniden gruplandırılmalı ve tamlamayı oluşturan ögeler, söz dizimindeki yerine göre değil, işlevine ve ifade ettiği anlama göre isimlendirilmelidir.” (Demir, 2007: 1114). Doğan ise “Cümlelerin Yapısı Üzerine” yaptığı bir incelemede -DİR ekinin durumu hakkında Zeynep Korkmaz’dan farklı düşündüğünü ifade etmekte ve “Uzun süredir ayrı yatıyorduk. (İnci Aral, Ölü Erkek Kuşlar)” cümlesi üzerinde tartışalım” diyerek,

“Daha çok çekim eklerinin kalıplaştığını tespit edebiliyoruz (gözde, sözde, içten vs.). Bildirme ekindeki işlev eksilmesinin kalıplaşmış bir yapıya eki olma durumuna geliş olarak yorumlarken çok dikkatli olmamız gerekir. -Dir eki -lAr ekli tek kelimelere (günlerdir, yıllardır vs.) geldiğinde bir kalıplaşmayı akla getirir de “uzun süredir, iki ayı aşkın süredir, çok zamandır vb.” kelime grubuna bildirme ekinin geldiği örnekleri türemiş zarf kabul etmek pek mümkün görünmemektedir.” düşüncesini ifade etmektedir (Doğan, 2013: 239).

Hiç şüphesiz ki “Filolojinin birikimlerini tamamen göz ardı etmeden, dil biliminin kanıtlarını sunduğu bilimsel araştırma sonuçlarını da dikkate alarak dil araştırmalarına devam edilmesi uygun olacaktır.” (Altun 2010: 83). Karpuz, parantezleme yönteminin kâğıt üzerinde çok yer kaplamadığını belirtmekte, bu yöntemin ekonomik bir şekilde cümlelerin tüm ayrıntılarını gösterebilme ve cümledeki hem asli ve yardımcı unsur ayrımını işaretleyebilme hem de bilgisayarda rahatlıkla kullanılabilme özelliğinin önemi üzerinde durmaktadır (Karpuz 1996). Türkçe söz diziminin içerik tespiti ve tasnifi kadar, tahlil yöntemleri de her geçen gün gelişme göstermektedir.

“Güncel Türkçe Sözlük’te, bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim, gramer ‘olarak tanımlanan dil bilgisinin çalışma alanları içerisinde söz dizimi önemli bir yere sahiptir. Bu önem, söz dizimini oluşturan görevli ve anlamlı ögelerin ve ögeler arasındaki ilişkilerin bilinmesinin anlama ve anlatmaya katkısından kaynaklanmaktadır. Dil bilgisi öğretimiyle ilgili kaynaklardaki, dil bilgisi öğretimi okuma-anlamadan ayrı tutulmamalıdır’ görüşü dikkate alındığında söz dizimini oluşturan ögelerin anlama ile ilişkisi daha da önem kazanmaktadır.” (Durukan, 2010: 146). Örneğin, Peyami Safa’nın dil ve üslubu hakkında “Yazar genellikle kısa ve basit cümleleri tercih etmiş, konuşma cümleleri dışında devrik cümleye pek yer vermemiştir. Çok iyi bir gözlemci olan yazar ayrıntılara önem vererek varlık, kavram ve hareketlerin adeta resmini çizmiştir. Romanı çok iyi bilen roman tekniğine hâkim olan Peyami Safa eserinde dilin bütün ifade imkânlarından yararlanmaya çalışmış, tekdüze bir anlatımdan kaçınmıştır.” (Güzel, 2012: 1434) tespitinde bulunan Güzel, Türkçenin gramer özellikleri ve ifade gücü üzerinde durmaktadır.

“Delice, cümlelerin tanımını “Cümle, bir yükleme -biri mutlaka özne veya nesne olmak koşuluyla- ona bağlı en az bir tamamlayıcıdan oluşan ve bir kılış, oluş veya durum bildiren söz dizimidir.” şeklinde yapmaktadır. Bu tanım doğrultusunda ortaya çıkan cümle tiplerini üç örnek cümleyle modelleyebiliriz: “Yağmur yağıyor.” cümlesi bir oluş cümlesidir ve sadece “Yağıyor.” şeklinde yükleme derin yapıdaki anlamı aktarmak mümkün değildir. “Hava güzel.” cümlesi bir durum cümlesidir ve sadece “Güzel.” şeklinde verilmek istenen anlam yükleme ifade edilemez. “Hasan gitmedi.” cümlesi bir kılış cümlesidir ve sadece “Gitmedi.” yüklemiyle aktarılmak istenen cümlesel anlam iletilenmemiş olur. Bu üç cümle de en az iki söz içerdiği için de her cümle mutlaka bir söz dizimi olmak zorundadır (Delice, 2012: 39). İfade ediliş biçimiyle tek kelimelik cümleler de aslında derin yapıda muhtelif kelimeleri bünyesinde barındırmaktadır.

“Bize göre nesne; yüklem bildirdiği eylemin gerçekleşmesindeki etkili olan özellikler (yer, zaman ve durum) dışında yüklem ilişkili olduğu bir soyut/somut varlıktır. Daha açıkçası özne, yüklemdeki eylemi gerçekleştiren, nesne ise öznenin gerçekleştirdiği eylemle ilişkisi olanıdır. Yukarıda sıraladığımız tartışma konularında henüz bir uzlaşmaya varılamamış olması araştırmacılar arasındaki görüş ayrılıklarının giderek büyümesine ve bunun sonucunda bilimsel iletişimin kopmasına neden olabilmektedir. Geleneksel dilbilgisi dışında değişik dilbilim kuramları, bu ve buna benzer sorunlu birçok konuya değişik bakış açıları kazandırmaktadır.” (Boz, 2007: 106).

Dil bilimi uzmanlarının bu tür araştırma, inceleme ve tartışmaları sürdükçe Türkiye Türkçesinin söz dizimi kural ve kaidelerinin netleşeceği; cumhuriyetimizin ilk yıllarına nazaran dil problemlerinin çözümüne yönelik büyük mesafeler kat edileceği muhakkaktır. Söz diziminin temel unsurlarından olan kelime grupları ve diğer ifade kalıplarının tarihi süreçte oluşum, gelişim ve değişimlerini tespit etmeye

yönelik yapılacak her çalışmanın, hem Türkçenin gelişim sürecine hem de toplumun dil becerisiyle ilgili eğilimlerinin mevcut durumuna ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

Bulgular ve Yorum

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri içinde yer alan ve değerlendirmeye alınan 2087 cümlede toplam 1008 cümle kalıbı bulunduğu, bu kalıpların % 48.29'unun farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu kalıplardan “En Çok Kullanılan İlk On Cümle Kalıbı” Tablo 1’de, “Farklı Cümle Kalıplarının Öge Sayısına Göre Dağılımı” Tablo 2’de, “Cümlelerin İlk Ögesine Göre Genel Dağılımı” Tablo 3’te , “Yapıların Ögelere Göre Genel Dağılımı” ise Tablo 4’te verilmiştir. Ayrıca “Ögeyi Oluşturan Unsurlardan Kelime Türlerinin Kelime Gruplarına Dağılımı” Tablo 5’te, “Kelime Grubunu Oluşturan Ögelerin Toplam Durumu” Tablo 6’da ve “Cümlecisi Oluşturan Ögelerin Toplam Durumu” Tablo 7’de verilmiştir. “Türetme Eklerinin Ögelere Göre Toplam Dağılımı” Tablo 8’de, “Yüklemde Kip Genel Durumu” Tablo 9’da ve “Yüklemde Kişi Genel Durumu” ise Tablo 10’da yer almaktadır.

En Çok Kullanılan İlk On Cümle Kalıbı

Tablo: 1

Sıra No	Cümle Kalıbı	Cümle Adedi	Kalıp %'si	Cümle %'si
1-	Ö+Y	115	11.40	5.51
2-	E+Ö+Y	58	5.75	2.77
3-	ZT+Ö+Y	54	5.35	2.58
4-	Ö+ZT+Y	51	5.05	2.44
5-	N+Y	40	3.96	1.91
6-	YT+Ö+Y	34	3.37	1.62
7-	YT+Y	32	3.17	1.53
8-	Ö+YT+Y	30	2.97	1.43
9-	ZT+N+Y	30	2.97	1.43
10-	E+Ö+ZT+Y	27	2.67	1.29
	TOPLAM	471	46.72	22.56

Ele aldığımız 2087 cümlelerin, 1008 ayrı kalıpla ifade edilmesi ve cümlelerin yaklaşık olarak yarısının (% 48.29) farklı kalıpta kurulmuş olması, hem Atatürk'ün dile hâkimiyetini, anlatım becerisini; hem de Türkçenin ifade zenginliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. En çok kullanılan on kalıp sırasıyla şöyledir:

Ö+Y (115 adet), E+Ö+Y (58 adet), ZT+Ö+Y (54 adet), Ö+ZT+Y (51 adet), N+Y (40 adet) YT+Ö+Y (34 adet), YT+Y (32 adet), Ö+YT+Y (30 adet), ZT+N+Y (30 adet), E+Ö+ZT+Y (27 adet). Bu durumda 471 adet cümleden 257'si üç unsurdan, 187'si iki unsurdan, 27'si de dört unsurdan meydana gelmiştir. Yani, en çok kullanılan kalıp üçlü kalıp gibi görülüyor. Oysaki edatla başlayan cümle kalıplarının, incelediğimiz metinlerin hitabet türü ifadeler olması nedeniyle, sık kullanıldığı dikkate alındığında; normal günlük Türkçede, temel yapının iki unsurlu (Ö+Y) cümle kalıbı olduğu anlaşılmaktadır.

Farklı Cümle Kalıplarının Öge Sayısına Göre Dağılımı

Tablo: 2

Öge Sayısı	Kalıp		Cümle	
	Adedi	% 'si	Adedi	% 'si
1	5	0.39	19	0.91
2	11	1.19	230	11.02
3	41	4.06	441	21.13
4	135	13.39	452	21.65
5	187	18.55	291	13.94
6	179	17.75	199	9.53
7	121	12	125	5.98
8	81	8.3	82	3.92
9	75	7.44	74	3.54
10	54	5.35	54	2.58
10'dan Fazla	119	11.80	120	5.74
TOPLAM	1008	100	2087	100

İncelediğimiz söylev ve demeçlerde 135 farklı kalıpta ifade edilen dört ögeli cümleler % 21.65 kullanım oranıyla tüm cümleler içinde birinci sıradadır. Üç ögeliler % 21.13 ile ikinci, beş ögeliler % 13.94 kullanım oranıyla üçüncü sıklıkta kullanılan cümle kalıplarıdır. En çok farklı kalıp, beş ögeli cümlelerde (% 18.55) görülmektedir. Bu öge sayısından oluşan 187 farklı kalıp mevcuttur. En çok kullanılan beş ögeli ilk üç kalıp E+ZT+YT+Ö+Y, E+Ö+ZT+N+Y ile E+ZT+Ö+ZT+YT+Y dir. Altı ögeli cümlelerde 176, yedi ögelilerde 121, sekiz ögelilerde ise 81 farklı kalıp kullanılmıştır. Öge sayısı arttıkça kalıp ve cümle sayısı da azalmaktadır. En çok ögeli cümleler, yirmi bir ögeli (5 adet), yirmi iki, yirmi üç ve otuz iki ögeli (birer adet) cümlelerdir.

Cümlelerin İlk Ögesine Göre Genel Dağılımı

Tablo: 3

	ZT	YT	Ö	N	Y	E	H	Şrt.Cc	Toplam	%
Tek Ögeli		2	4		12	1			19	0.9
2 Ögeli	25	32	117	39	3	12	1	1	230	11
3 Ögeli	121	49	115	26	4	101	16	9	441	21.1
4 Ögeli	106	33	92	20	10	157	23	11	452	21.6
5 Ögeli	72	21	57	5	7	111	15	3	291	13.9
6 Ögeli	51	15	43	6	10	57	14	3	199	9.5
7 Ögeli	31	11	29	5	3	37	6	3	125	5.9
8 Ögeli	21	5	20	2	1	27	5	1	82	3.9
9 Ögeli	15	3	20		3	28	3	2	74	3.5
10 Ögeli	13	3	12	3		17	3	3	54	2.5
10'dan Fazla Ögeler	25	5	33	4		42	9	2	120	5.7
Toplam	480	179	542	110	53	590	95	38	2087	100
%	22.9	8.5	25.9	5.2	2.5	28.2	4.5	1.8	100	100

Cümlelerin ilk ögesine göre genel dağılımı incelendiğinde, 590 kez kullanılmak suretiyle en çok edatların yer aldığı görülmektedir. Bu metinlerin hitabet metni olması bu sonucu doğurmuştur. İkinci sırada özne en sık kullanılan ögedir. Öznenin başta sık kullanılmasının Türkçenin genel yapısı gereğidir

ancak; metinlerin askerî hitabet türünde olmaları nedeniyle, sanatlı ifadeler yerine kurallı cümlelerin tercih edildiği de söylenebilir.

Yapıların Ögelere Göre Genel Dağılımı

Tablo: 4

	ZT	YT	Ö	N	Y	E	H	Toplam	%
Kelime	73	49	44	12	141	191	13	523	26.20
K.grubu	268	171	280	164	346	43	9	1281	64.17
Cümlecik	116	1	25	22	26	2		192	09.61
Toplam	457	221	349	198	513	236	22	1996	100
%	22.89	11.07	17.48	9.91	25.70	11.82	1.10	100	

Yukarıdaki tabloda kelime, kelime grubu ve cümleciklerin ögelere göre dağılımı belirtilmiştir. Buna göre, en çok % 25.70 kullanım oranıyla *yüklem*; hitapları saymazsak en az da % 9.91 ile *nesne* ögesi cümlelerde yer almıştır. Yüklem; 1996 yapının 141'inde *kelime*, 346'sında *kelime grubu* ve 26'sında *cümlecik* olarak bulunmaktadır. Atatürk'ün cümlelerinde kullandığı 1996 yapının büyük çoğunluğu *kelime grubudur*. Bunun oranı % 64.17'dir. Bu yapıyı % 26.20 ile *kelime*, % 9.61 ile *cümlecikler* izlemektedir.

Kelime (Yalın + Türemiş) Türleri

Tablo: 5

Kelime Yalın+Türemiş	İ	S	Zmr	Z	F	E	B	Toplam
ZT	4			69				73
YT	29	2	14	4				49
Ö	37		6	1				44
N	5		7					12
Y	32	1	1		105	2		141
E/H	13					66	125	204
Toplam	120	3	28	74	105	68	125	523

Bu bağlamda incelenen 523 kelimenin 125'i bağlaç, 120'si isim, 105'i fiil, 74'ü zarf, 68'i edat, 28'i zamir ve 3'ü de sıfattır. Kelimelerde en çok isim kullanılmıştır. İkinci sıklıkta fiil kullanıldığı görülüyor. Kelime yapısında en çok kullanılan öge 204 adet olmak üzere *edat/hitaptır*. 141 adetle ikinci sırada *yüklem* ve ardından 73 adetle *zarf tümleci* gelmektedir. En az kullanılan öge *nesne*dir. (12 adet).

Kelime Grubunu Oluşturan Ögelerin Toplam Durumu

Tablo: 6

Kelime Grubu	ZT	YT	Ö	N	Y	E/H	Toplam	%
EkF					8		8	0.73
AT	3						3	0.27
ST	73	54	115	63	13	7	325	29.84
İT	62	76	121	82	17	3	361	33.14
FT	5	19	26	9	5		64	5.87
ZCc	2						2	0.18
BF	1	2			56		59	5.41
Ed.gr.	94	2	1		4	42	143	13.13
Abl.gr.	26	4	1	1	4		36	3.30
Bağ.gr.	9	5	9	5	2		30	2.75
İnst.gr.	6		1				7	0.64
Bİ	2	2	2	2	11		19	0.36
Tek.gr.	2	4		1			7	0.09
Ünv.gr.		1	3				4	0.18
P.gr.		1					1	0.09
ZT				1	1		2	0.18
TYF					1		1	0.09
Lok.gr.		1			4		5	0.45
Dat.gr.	4		1		7		12	1.10
Toplam	289	171	280	164	133	52	1089	100
%	26.53	15.70	25.71	15.05	12.21	4.77	100	

Tablo incelendiğinde tüm metinlerde en çok kullanılan yapının *kelime grubu* olduğu; bu yapıların en çok % 33.14 kullanımla *isim tamlaması* olduğu, % 29.84'le *sıfat tamlamasının* ikinci sıklıkta kullanıldığı görülür. En az kullanılan grup ise % 0.09 ile *tümleçli yüklem fiil* ve aynı oranla *partisip grubu* olmuştur. % 0.27 oranla *Arapça tamlamanın* yanında % 5.87 kullanım oranıyla *Farsça tamlama* dikkati çekmektedir. % 13.13 kullanım oranıyla *edat grubu* üçüncü sıklıkta kullanılan kelime grubudur.

Ögelerin kelime gruplarına göre dağılımında dikkati çeken hususlar şöyledir:

ZT, en çok edat grubundan (94 adet) oluşmuştur. Bunu sırayla sıfat tamlaması (73 adet), isim tamlaması (62 adet) ve ablatif grubu (26 adet) takip etmektedir. YT, en çok isim tamlaması (76 adet), ST (54 adet) ve FT (19 adet) şeklinde tezahür etmiştir. Ö, en çok İT (121 adet), ST (115 adet) ve FT (26 adet)'den oluşmuştur. Ayrıca N'de, aynı kelime gruplarından fazlaca meydana gelmiştir. Sırasıyla 82, 63 ve 9 adet olmak üzere Y, en çok BF (56 adet), İT (17 adet) ve ST (13 adet) olarak şekillenmiştir. Edat ve hitapların tamamına yakını edat grubudur.

Cümlecığı Oluşturan Ögelerin Toplam Durumu

Tablo: 7

Cümlecikler	ZCc	İCc	Şrt. Cc.	SCc	Ara.C.	FCc	TYF	Toplam	%
ZT	90	10	13	2	1			116	60.41
YT		1						1	0.52
Ö	1	22	1			1		25	13.02
N	4	16	1	1				22	11.45
Y	1	3					22	26	13.54
E/H	2							2	1.04
Toplam	98	52	15	3	1	1	22	192	100
%	51.04	27.08	7.81	1.56	0.52	0.52	11.45	100	

Tespit edilen 192 cümlecığın öge oluş durumları ve fonksiyonları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre cümleciklerin en çok ZT biçiminde yer aldığı, bunu sırasıyla Y ve Ö ögelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu durum Türkiye Türkçesinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Genellikle yan cümlecikler temel cümlenin ZT durumundadır. Birden çok yargıyı az bir emekle ifade etmek için yan cümlecikler kullanılmaktadır.

Türetme Eklerinin Toplam Dağılımı

Tablo: 8

	lok	inst	abl	E	dat	ekv	kuv	akkz	M	ken	p	ger	şrt	Toplam	%
Kelime	23	2	10		17	2	38	10	1					103	13.32
K.grubu	130	36	37	5	90	4	110	130	2	1	1			546	70.63
Cümlecik	2	7	5	2	5		12	11	24	1	22	32	1	124	16.04
Toplam	155	45	52	7	112	6	160	151	27	2	23	32	1	773	100
%	20.05	5.82	6.72	0.90	14.48	0.77	20.69	19.53	3.49	0.25	2.97	4.13	0.12	100	

Tablo incelendiğinde görüleceği üzere, en çok kullanılan türetme eki % 20.69 kullanım oranıyla *kuvvetlendirme* ekidir. İkinci *lokatif* (% 20.05), üçüncü *akkz* (% 19.53) ekleridir. Türetme eklerinin kullanımında (*Türetme ekleri* ifadesiyle, öge türetme fonksiyonu gören ekler kastedilmektedir) en çok başvurulan yapı % 70.63 ile kelime gruplarıdır. İkinci, kelimeler, (% 13.32), üçüncü sırada cümlecikler gelmektedir. İncelenen 773 yapının % 0.12'lik kısmında, *şart eki* en az kullanılan ek durumundadır. Bunu sırayla % 0.25 ile *-ken* % 0.77 ile de *ekvatif eki* takip etmektedir. Kelimelerde *E*, *-ken*, *p*, *ger* ve *şrt ekleri*; kelime gruplarında *ger* ve *şrt ekleri*; cümleciklerde ise *ekv eki* hiç kullanılmamıştır.

Yüklemde Kip Genel Durumu

Tablo: 9

Kipler	Kelime	Kelime Grubu	Cümlecik	Toplam	%
Ø	39	74	12	125	24.36
şrt		1		1	0.19
istek		3	1	4	0.77
emr	5	6	1	12	2.33
gerek	1	2		3	0.58
gel hik	1			1	0.19
gel	5	20		25	4.87
gnş hik	4			4	0.77
gnş	9	32	2	43	8.38
ag hik	3	16	2	21	4.09
ag	18	52	2	72	14.03
şim hik	4	10		14	2.72
şim	13	21	4	38	7.40
gg hik		6		6	1.16
gg	39	101	2	142	27.6
Toplam	141	346	26	513	100
%	27.48	67.44	5.06	100	

Bu tabloya göre en çok kullanılan kip, % 27.6 ile *görülen geçmiş zamandır*. Bunu %24.36 ile her hangi bir ekle belirtilmeyen grup (Ø) takip etmekte, %14.03 kullanım oranıyla *anlatılan geçmiş zaman* üçüncü sırayı almaktadır. Kipler, çoğunlukla yalın yapılarla kullanılmıştır. Örneğin; 102 yalın kelimedeki kip olmasına rağmen 39 türemiş kelimedeki kip bulunmamaktadır. Kelimelerde; *görülen geçmiş zaman hikâyesi*, *istek ve şart kipleri* hiç kullanılmamıştır. Kelime gruplarında, *görülen geçmiş zaman hikâyesi*; cümleciklerde ise *şim.z.hik.*, *gnş.z.hik.*, *gel.z.*, *gel.z.hik.*, *gerek.* ve *şrt.* kipleri hiç kullanılmamıştır.

Yüklemde Kişi Genel Durumu

Tablo: 10

	Tekil			Çoğul			Ø	Toplam	%
	1	2	3	1	2	3			
Kelime	8			4	3	14	112	141	27.48
Kelime Grubu	32	1	1	21	4	25	262	346	67.44
Cümlecik	2			3	1	2	18	26	5.06
Toplam	42	1	1	28	8	41	392	513	100
%	8.18	0.19	0.19	5.45	1.55	7.99	76.41	100	

Tablodan da anlaşılacağı üzere Atatürk'ün ifadelerinde en çok % 76.41'lik bir kullanım oranıyla yazıda işareti olmayan *3. tekil şahıs* yer almaktadır. Buna % 0.19'luk işaretli *3. tekil şahıs eki* ilave edilince % 76.60'lık bir oran elde edilmektedir. İkinci sırada % 8.18 ile *1. tekil şahıs* gelmektedir. Bunun % 7.99'luk kullanım oranıyla *3. çoğul şahıs eki* takip etmektedir.

Atatürk, kendisinden bahsederken en çok *yalın kelime gruplarını* tercih etmiştir. Bu yapıda 1. çoğul şahıs ekini de çok kullanmıştır. Ayrıca, geçmiş zaman ve 3. tekil şahsı da çok kullanan Atatürk, konuşmalarında bilgilendirmeye önem vermiştir.

Cümlelerinde bir diktatör edasıyla hep kendinden bahsetmemiş, % 76.60'lık bir kullanım oranıyla 3.tekil şahsı en çok kullanmıştır. Bu oranın ardından % 8.18 ile 1.Tekil şahsın kullanılmış olması çok anlamlıdır. Halkı aydınlatan, ona yeni hedefler çizen, ülküler benimseten bir liderin bu kadar ölçülü, dengeli ve sistemli davranışı onun başarısının sağlam kanıtı olarak görülebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Atatürk kurduğu 2087 cümlede 1008 cümle kalıbı kullanmıştır. Bu kalıplardan beşi tek ögelidir. E,YT ve ZT birer cümlede; Ö, 4 cümlede; yüklem ise 12 cümlede olmak üzere toplam 19 cümlede tek öge vardır. Bu tek ögeli cümleler eksiltili cümlelerdir. Bu eksiltilerin vurgu-tonlama ve duygusal değer bağlamında önemli işlevler üstlendiği gözlenmektedir. İki ögeden oluşan 11 ayrı kalıp mevcuttur. Bu kalıplardan en çok kullanılan Ö+Y kalıbıdır. (% 11.40) Bunu N+Y, YT+Y ile ZT+Y kalıpları takip etmektedir. Üç ögeden oluşan 41 ayrı kalıptan en çok E+Ö+Y kalıbı (% 5.75) kullanılmış olup, bu kalıbı ZT+Ö+Y, Ö+ZT+Y ile YT+Ö+Y kalıpları izlemektedir.

Atatürk'ün cümlelerinde en çok kullandığı cümle kalıbı Ö+Y (115 adet) dir. Bu kalıp Türkçenin temel kalıbıdır. Bunu takip eden ikinci kalıp E+Ö+Y (58 adet) kalıbıdır. Türkçenin temel kalıbının başına edat gelerek bu kadar sıklıkta kullanılması, hitabet türünün gereği sayılmalıdır. Edatla başlayan cümlelerin toplam cümlelerin % 28.2 ile en çok kısmını teşkil etmesi de bu nedenledir. İkinci sırada % 25.9 kullanım oranıyla özne ile başlayan cümleler gelmektedir. Bunu da % 22.9'la zarf tümleci ile başlayan cümleler takip etmektedir.

Esasen, *özne* ve *tümleç* anlamlarını bünyesinde taşıma yeteneği olan *yüklem*, cümlelerin temel unsurudur. İncelediğimiz cümlelerin sadece 19 âdeti tek ögelidir. Bu cümlelerin de 12 âdeti, yüklemden meydana gelmiştir. Ayrıca son ögesine göre cümlelere bakıldığında; 2087 cümlelerin tamamına yakınının (2034 adedi) yüklemle bittiği görülmektedir. Bu tespitler ışığında Atatürk'ün bir aksiyon adamı olduğu, Türkçenin de yüklem ağırlıklı bir ifade yapısına sahip bulunduğu değerlendirilmektedir.

Atatürk'ün söylevlerinde cümle başında en çok kullanılan öge (hitaplarla beraber % 32,7 kullanım oranıyla) edattır. Cümle sonunda ise yüklemden sonra en çok kullanılan ikinci öge edattır (40 cümle).Yüklem ve edattan başka ögeyle biten toplam 13 adet cümle mevcuttur. 2087 cümlede, 13 cümle yüklem ve edat dışında bir öge ile (10 özne, 2 zarf tümleci,1 adet yer tümleci) bitmiştir. Demek ki Türkçede cümle yüklemle bitmek zorunda değildir. Dizim bir seçimdir ve bu seçimin işlevleri vardır.

Metinlerde, öge olarak en çok bağlama edatları (ve, ki) kullanılmıştır. Bütün edatlar cümlelerin ögesi kabul edilmiş, birden çok yargıyı bağlayan edatlar bağlama edatı olarak kabul edilmiştir. Söz konusu metinlerde toplam 43 ayrı edat kullanılmış olup, bunların 18'i kelime, 18'i de kelime grubu halindedir. En çok kullanılan kelime halindeki edatlar; *fakat* (12 adet), *bittabi* (10 adet), *işte* (8 adet) ve *çünkü* (8 adet) dür. En çok kullanılan kelime grubu, *binaenaleyh* (15 adet) tir. Öge olarak kullanılan hitaplar ise toplam 22 adettir. Bunlardan en çok kullanılan “efendiler” (13 adet) hitabıdır. Atatürk, kurduğu cümlelerin tamamına yakınına kurallı cümle yapısına göre ifade etmiştir. Çünkü asker söylemidir. Şiirsel değil mantıksal söylem niteliğinden dolayı duygu değeri taşıyan ifadelere yer vermemiştir.(Börekçi, 1994). “Nutuk'ta “söz”e ait bağdaştırmalarla şiirsel, dolaylı bir ifade kullanmak yerine “dil”de var olan kavram işaretlerine söylemsel değer yüklemiştir.” (Börekçi, 2008: 364, 365)

Atatürk'ün konuşmalarında en çok bilgilendirmeye, isimlendirme ve tanımlamaya yer verdiğini, cümlelerinin çoğunluğunun birleşik fiil yapısında son bulduğu gerçeğinden yola çıkarak onun bir aksiyon adamı olduğunu, toplumu sürekli harekete, aktif bir hale yönlendirdiğini söyleyebiliriz.

İsim tamlaması ve sıfat tamlamasının söylevlerin tamamında hâkim unsur olması; Ulu Önder'in, tasvire önem verdiğini ve olayları bir tablo gerçekliğiyle gözler önüne serdiğini göstermektedir. Yer tümleci, tanımlanan manzaranın belirleyici unsurudur. Böylece dün, bugün ve yarın sentezini gerçekçi çizgilerle ortaya koyan Mustafa Kemal; % 27.6 kullanım oranıyla görülen geçmiş zamanı en çok, % 14.03 'le anlatılan geçmiş ikinci sıklıkta ve % 8.38 ile geniş zamanı üçüncü sıklıkta kullanılmıştır. Ayrıca gelecek zaman % 4.87, şimdiki zaman % 7.40 kullanım oranıyla dikkat çekmektedir. Yani Atatürk, geçmişten çok bahsetmiş; sürekli hatırlatmalar yapmıştır. Sonra geniş zaman ve gelecek zaman hakkında dilek, uyarı ve hedeflerini belirtmiştir. Her fırsatta içinde bulunulan durumu gözler önüne sererek, zaman zaman kangren olmuş yaralara neşter vurmuş, ümitsizlik ve korkunun yerini azmin almasını, halkın nabzını elinde tutarak sağlamıştır

Kurduğu cümlelere bakıldığında, Atatürk'ün konuşmalarında sürekli dinleyicilere seslendiği, onların dikkatini çekmek için değişik cümle kalıpları ve anlatım teknikleri kullandığı, monotonluğu gidermek için farklı yapılarla cümleler kurduğu; kolay anlaşılacak için de kurallı cümle yapısını tercih ettiği; hareketi, canlanmayı sağlamak için fiil cümlelerine ağırlık verdiği görülmektedir.

Atatürk'ün meclis konuşmaları sırasında sık sık alkışlandığı, *yaşa, var ol, muvafiktir, kahrolsunlar* v.b. sözlerle konuşmalarının kesildiği, yer yer ülkenin içinde bulunduğu atmosferi meclise cümleleriyle taşıyabilme yeteneğinin bir tezahürü olarak dinleyenlerin ağlaştığı hatta bazen gülüşükleri dikkate alındığında; onun hitabet gücünü, Türk dilini kullanma maharetini ve söz dizimi ustalığını anlamak mümkün olmaktadır.

Konuşmaların büyük çoğunluğu irticalen yapılmıştır. Bir soruya cevap vermek, bir tereddüdü gidermek ya da meclis çalışmalarına yeni istikametler göstermek için dile getirilmiş olan bu ifadelerin dil ve anlatım yönünden kusursuz oluşu, hatibin hitabetteki mahareti ve üstün iletişim kurma meziyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Büyük nutuktan sonraki söylevleri, bir bakıma, ömrünü adadığı milletine şükran duygularını sunmak ve inkılaplara sahip çıkılması, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılması yönünde telkin ve önerilerde bulunmak için dile getirilmiştir. 29 Ekim 1923'ten yani Cumhurbaşkanı seçildikten sonraki söylevlerinin çoğu da TBMM'nin toplanma yılını açış konuşmalarıdır. İlk söylevden, son söylevlere doğru dilde ve anlatımda değişimler olduğu; kullanılan kelimelerin tür ve biçiminden, kurulan cümlelerin yapı ve anlamlarına kadar her alanda sosyal değişim ve gelişime paralel olarak yenileşmeler meydana geldiği gözlenmektedir.

Söylevlerde, son dönem Osmanlı siyaseti, sosyal hayatı, toplum psikolojisini ve bunların aynası olan edebiyat ve dilini çok yakından tanıyan ve kullanabilen Mustafa Kemal'in Türkiye Türkçesi'ni yönlendirme ve geliştirme çabaları sezilmektedir. İlk söylevlerdeki cümlelerde geçen Arapça-Farsça kelime ve tamlamalar, son söylevlerde yerini Türkçe ifadelerle (ki bunların çoğunu Atatürk'ün kendisi bulmuş ve yaygınlaştırmıştır) bırakmaktadır.

İlk konuşmanın "Muhterem Murahhas Efendiler!", son konuşmanın ise "Sayın Millet Vekilleri" ifadesiyle başlaması dikkat çekicidir. 23 konuşma hitapsız, 25 konuşma "Efendiler" ifadesiyle, 8 konuşma da "Muhterem Efendiler" kelime grubuyla başlamıştır. Muhterem Millet Vekilleri, Efendim, TBMM'nin Muhterem Azası, B.M.M.'nin Muhterem Azası gibi giriş hitaplarından başka "Kamutayın Sayın Üyeleri, Kurultayın Sayın Üyeleri, Büyük Millet'in Yüce Vekilleri" gibi hitaplar da kullanılmıştır. Bu son gruptakiler, meclisteki son söylevlerine ait sözcüklerdir. Bu birkaç örnek dahi Atatürk'ün Türkçe kelime ve cümle yapısına getirdiği yenilikleri görmemize yeterli olmaktadır.

İlk konuşması sükûnetle dinlenen ve "Âmin!" sözcüğüyle biten Ulu Önder'in diğer konuşmaları "Muvafiktir", "Varol, Türk'ün büyük evladı" gibi ifadeler arasında son bulmuş, sürekli ve şiddetli alkışlarla desteklenmiştir. 24 Nisan 1920'de "Hükümet Teşkilatı Hakkında" yaptığı konuşma sonunda

üç dakika süren alkışlar TBMM çatısı altında düşünce ve duyguların bir noktada buluşmasının güzel bir yansıması olduğu kadar; Mustafa Kemal'in hitabet sanatı ve liderlik gücünün de göstergesi sayılmalıdır.

O, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olduğu kadar, Türkiye Türkçesi'nin de mimarıdır. İncelediğimiz konuşmalarında Türkçenin yapı ve anlam zenginliğini, söz dizimi imkânlarını ustaca kullanan Atatürk, anlatımında yarım sayfaya varan cümlelere de; yüklemisiz, devrik, tek ögeli biçimlere de uygun şekilde yer vermiştir. Tek ögeli beş ayrı kalıpta toplam on dokuz adet cümle tespit ettiğimiz söylevlerinde, 32 ögeden oluşan bir adet cümlesi de mevcuttur.

Türkçe cümle yapısının esnekliğini ustaca kullanırken temel yapıyı korumuş, kurallı cümleyi tercih etmiştir. 2034 cümle yüklemle biterken; 40 adet cümle, cümle sonu edatıyla veya hitapla son bulmuştur. Toplam 13 cümle sonunda yüklem yoktur. Cümlelerin % 28.2 'si edatla, % 25.9 'u özne ile başlamıştır. Bunlar % 22.9 başlama oranıyla zarf tümleci izlemektedir. Bu tablo, incelediğimiz metinlerin söylev türünde olmasının doğal bir sonucudur. Muhatabını sürekli uyarma ihtiyacı duyan her hatip, cümle başında hitap sözcüklerini sıkça kullanmak zorundadır. Ayrıca, geçmişle şimdi arasında bağ kurarak geleceği hazırlama düşüncesi, Atatürk'ün bağlama edatlarından oldukça fazla yararlanmasını gerektirmiştir.

Mustafa Kemal'in TBMM ve CHP kurultaylarında yaptığı konuşmalar dinleyenlerin tepkisi dikkate alınarak incelendiğinde şu ilginç tablo dikkat çekmektedir:

24 Nisan 1920'de altı kez söz alan Atatürk, toplam 551 cümle kurmuş, en fazla bu tarihte kürsüye çıkmıştır. 6, 7, 8, 9, 10 ve 11'inci konuşmaları aynı gün yapmıştır. Atatürk'ün 5 kez kürsüye çıktığı 14 Temmuz 1920 Meclis'te ikinci sıklıkta söz aldığı gündür. O gün; 23, 24, 25, 26, 27'nci metinleri kürsüden ifade etmiştir. Toplam 457 cümle kurduğu bu konuşmaları; savaş hazırlığı, Yunanlıların Bursa'dan hareket ettiklerine dair gelen haberler ve Trakya, Düzce olayları gibi askeri konularla ilgilidir.

24 Nisan 1920'deki konuşmaları ise, meclisin açılışına kadar geçen siyasi olaylar, hükümet teşkilatı ve Meclis Reisi seçilmesi gibi siyasi konular hakkındadır. Siyasi ve askeri faaliyetlerin odağında yer alan Atatürk; Meclis'te en çok 31 konuşma ile 1920'de (4 ila 34. konular), 13 konuşma ile 1921'de (35 ila 58. konular) ve 7 konuşma ile 1922'de (59 ila 66. konular) kürsüye çıkmıştır.

En uzun ilk on konuşmanın dördü toplanma yılını açış konuşmalarıdır. Diğerlerinin üçü siyasi konuda, üçü de askeri konudur. Bu konuların hepsi de o günün koşullarında hayati önemi haizdir. Siyasi konular; TBMM'nin oluşmasına kadar meydana gelen siyasi olaylar, Meclis'in oluşmasını sağlam temellere dayandırmak ve saltanatı kaldırmak hakkındadır. Askeri konular; Büyük Zafer, Sakarya Meydan Muharebesi ve Şark Cephesi Kuvvetleri hakkındadır. Bütün bu konular, geçmiş hatırlatmak, içinde yaşanan zamanı değerlendirmek ve geleceği güvence altına almak üzerinedir. Mütarekeden Meclis'in açılışına kadar geçen zamanda meydana gelen siyasi olayları ele aldığı konuşması (7'nci konuşma) en çok belgelere dayalı konuşmasıdır. Bu konuşmada, yirmiden fazla telgrafa yer verilmiş; tarih, belgelerle gözler önüne serilmiştir.

Atatürk konuşurken Meclis'tekilerin "yaşa, var ol, muvafiktir" gibi karşılık vermelerinden başka, isimleri belirtilerek sözlerine yer verilenler, 92 konuşmada elliye yakın kişidir. Bunlardan bazıları soru sormuş, bazıları Atatürk'ü destekler mahiyette konuşmuş, bazıları da muhalefet etmiştir. 92 konuşmanın sadece 33'ünde söz istenmiş veya sıralardan müdahale edilmiştir. 13 konuşma (20, 21, 24, 25, 40, 42, 45, 46, 50, 53, 65, 68, 92 numaralı metinler) birer defa, 7 konuşma (5, 6, 15, 29, 32, 43, 55 numaralı metinler) ikişer defa, 4 konuşma (12, 52, 66, 74 numaralı metinler) üçer kez, 1 konuşma (75. metin) dört defa, iki konuşma (7, 36. metinler) beş defa dinleyiciler tarafından kesilmiştir. Atatürk'ün konuşmaları; Millet Vekili sıralarından soru, destek veya eleştiri amaçlı olarak toplam 122 kez kesilmiştir.

Atatürk'ün meclisteki konuşmaları aldığı tepkiler açısından incelendiğinde; onun ne kadar yetenekli bir hatip, ne kadar demokrat bir lider ve ne kadar da kültür ve bilgi birikimine sahip, ikna kabiliyeti yüksek bir insan olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün komutanlık, liderlik ve devlet adamlığı niteliğinin yanında; Türkçenin söz dizimi kurallarını bilen, dili yerinde ve zamanında en iyi bir şekilde kullanabilen, Türkçenin tarihi gelişiminde Bilge Kağan, Karamanoğlu Mehmet Bey gibi yönetici, yönlendirici ve Kaşgarlı Mahmut gibi eğitici, öğretmen kimliği öne çıkmaktadır.

İnsanlık tarihi açısından çok kısa sayılacak bir sürede, bütün dünyanın hayranlığını sağlayan köklü değişim ve gelişimin mimarı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün her alanda olduğu gibi, Türkçeyi kurma ve kullanma alanındaki gayret ve başarısını çağdaş dil bilimi kurallarından yola çıkarak ortaya koyma çabamız; onun hatiplik yönünü tanımamıza imkân verirken, her türlü başarının dilin imkânlarını kullanma becerisiyle yakından ilgili olduğu gerçeğini vurgulamamıza da zemin hazırlamaktadır.

Kısaltmalar

abl	: Ablativ Eki	gerek	: Gereklilik Eki
Abl.gr	: Ablativ Grubu	ger	: Gerundium Eki
a.g.e.	: Adı Geçen Eser	gg	: Görülen Geçmiş Zaman Eki
ait	: Aitlik Eki	hik	: Hikaye Eki
Ait.gr	: Aitlik Grubu	Hit.gr	: Hitap Grubu
akkz	: Akkuzativ Eki	H	: Hitap
Akkz.gr	: Akkuzativ Grubu	inst	: Instrumental Eki
ag	: Anlatılan Geçmiş Zaman	İnst.gr	: Instrumental Grubu
Ara Cc	: Ara Cümlecik	İ	: İsim
AT	: Arapça Tamlama	İCc	: İsim Cümleciği
Bağ.gr	: Bağlama Grubu	İT	: İsim Tamlaması
B	: Bağlama Edatı	istek	: İstek Eki
BF	: Birleşik Fiil	iyelik	: İyelik Eki
bkz.	: Bakınız	kuv	: Kuvvetlendirme Eki
Bİ	: Birleşik İsim	lok	: Lokativ Eki
BS	: Bileşik Sıfat	Lok.gr	: Lokativ Grubu
BiZa	: Birleşik Zaman Eki	m	: Mastar Eki
c	: Cilt	N	: Nesne
C	: Cümle	nu	: Numara
çev.	: Çeviren	Ö	: Özne
çok	: Çokluk Eki	Öğ.	: Öğretmen
dat	: Dativ Eki	P	: Partisip Eki
Dat.gr	: Dativ Grubu	P.gr	: Partisip Grubu
Dr.	: Doktor	Riv	: Rivayet Eki
Dos.	: Dosya	S	: Sıfat
E	: Edat	SCc	: Sıfat Cümleciği
Ed.gr	: Edat Gubu	ST	: Sıfat Tamlaması
Ek.F	: Ek Fiil	şhs	: Şahıs Eki
ekv	: Ekuativ Eki	şrt	: Şart Eki
emr	: Emir Eki	Şrt.Cc.	: Şart Cümleciği
F	: Fiil	şim	: Şimdiki Zaman Eki
gel	: Gelecek Zaman Eki	tek	: Tekil Eki
gen	: Genitiv Eki	Tek.gr	: Tekrar Grubu
gnş	: Geniş Zaman Eki	TDK	: Türk Dil Kurumu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi	yy.	: Yüzyıl
TYF : Tümleşli Yüklem Fiil	Yzb.	: Yüzbaşı
Ü : Ünlem	Za	: Zaman Eki
Ünlm.gr: Ünlem Grubu	Zmr	: Zamir
Ünv.gr : Ünvan Grubu	Z	: Zarf
YF : Yüklem Fiili	ZCc	: Zarf Cümlecisiği
YT : Yer Tümlenci	ZT	: Zarf Tümlenci
Y : Yüklem	Z.gr	: Zarf Grubu

KAYNAKÇA

- Altun, Mustafa (2010). “Filolojik-Dil Bilgisi Ve Dil Bilimi Kaynaklarında Türk Dilinin Söz Dizimsel Yapılarının Karşılaştırılması”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/4, www.turkishstudies.net, Ankara.
- Banguoğlu, Tahsin (2004). *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Boz, Erdoğan (2007). “Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine”, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/2, p.102-108, ISSN:1308-2140 www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.57>, Ankara-Turkey.
- Börekçi, Muhsine (1994). Atatürk’ün “Nutuk”unda Söz Dizimi, Atatürk Ün. Sos. Bilimler Ens. Basılmamış Doktora tezi, Erzurum.
- Börekçi, Muhsine, (2008). “Atatürk’ün Nutuk’unda Söz Dizimi ve Üslûp Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research* Volume 1/5 Fall.
- Börekçi, Muhsine (2015). “Söz Dizim Kuramları Bağlamında Türkçe Söz Dizimi / Turkish Syntax In Point Of Syntax Theories”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/16 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8986>, p. 355-370.
- Delice, H. İbrahim (2012). “Cümle Nasıl Tanımlanmalıdır?” *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 p. 37-40, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2954> Ankara-Turkey
- Demir, Celal (2007). “Türkiye Türkçesinde İsim Tamlamasını Oluşturan Ögelerin Söz Dizimsel ve Anlamsal Özellikleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4.
- Doğan, Enfel (2013). “Zarf Tümleşleri ‘-Dır Bildirme Ekli Bir Kelime Veya Kelime Grubu Olan’ Cümlelerin Yapısı Üzerine”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/9, p. 233-240, www.turkishstudies.net, ANKARA.
- Durukan, Erhan (2010). “Türkiye Türkçesinde Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 43, Erzurum.
- Eker, Süer (2005). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.

Günay, Doğan (2002), Göstergebilim Yazıları. İstanbul, Multilingual.

Güzel, Ferdi (2012). "Peyami Safa'nın 'Yalnızız' Romanında Söz Dizimi", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic Volume 7/3, p. 1425-1435, www.turkishstudies.net, Ankara.

İnan, Abdulkadir (1960). "Atatürk ve Devrik Cümle", Türk Yurdu Dergisi, sayı: 286, Ankara.

İnan, Afet (1938). Atatürk ve Dil Bayramı, Atatürk'e Saygı, T.D.K. Yayınları, Ankara.

Karaağaç, Günay (2009). Türkçenin Söz Dizimi, Kesit Yayınları, İstanbul.

Karahan, Leyla (2005). Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karpuz, Hacı Ömer (1996). Türkiye Türkçesinin Söz Dizimiyle İlgili Çalışmaların Dilbilimi Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi ve Bazı Teklifler. 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*. TDK Yayınları, Ankara.

Kerimoğlu, Caner (2007). "Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile ilgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)", Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 20: 106-118, İzmir.

Kocatürk, Utkan (1971). Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Taştekin, Ali (2001). Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinde Söz Dizimi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi, Denizli.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c91eeb992b1d0.33613252 Güncel Türkçe Sözlük, (erişim tarihi: 20.03. 2019)